

Тимофій Гаврилів

«МАЙЖЕ ЧУЖИЙ НА ВЛАСНІЙ БАТЬКІВЩИНІ»

Гранах, Александер. Ось іде людина /
З німецької переклала Галина Петросаняк. –
Київ: «Видавництво Жупанського», 2012. – 336 с.

«Ні для кого не секрет, що українська земля дала світові велетенську кількість особистостей, які своєю потужною творчою волею й обдаруванням збагачували і продовжують збагачувати всесвітню культуру, науку й цивілізацію. Не секрет і те, що часто ми, українці, нічого про цих людей не знаємо», – пише в передмові до українського видання «Ось іде людина» Александра Гранаха перекладачка твору, поетеса Галина Петросаняк.

Своє життя Гранах бачить як шлях, яким іде. Все найсуттєвіше вже зосереджено в назві твору: «ось» покликане привернути увагу; «іде» виражає візію життя, властиву як для східного, так і для західного сприйняття («життєвий шлях», мало що кажучи сам по собі, оживає, варто його прикласти до людини, розмаїттям, а часто ще й глибинами змісту); нарешті, «людина», бо саме про неї мовиться.

Людина іде по-різному і різні шляхи, нею торовані: дороги батьківщини, її гостинці і пугівці – курні, коли сухо, й розмокло-болотяні на дощах; дороги покидання і дороги повернення; плай – так називають стежку, що в'ється стрімко вгору і так само зигзагоподібно спадає вділ; дороги країн і континентів, інколи подібні до шляхів батьківщини. І сама вона, людина, яка іде, різна. Іноді вона не йде, а біжить. Цей біг теж різний, його відмін стільки, скільки людей, які про це написали, або тих, про кого написано (а скільки не написано). І навіть в тієї самої людини біг – різний. Іноді їй доводиться бігти згинці, ухиляючись від куль, іноді ж

навпаки – бігти назустріч, бо сила руху *назустріч* сильніша, ніж швидкість кулі, що складається з нікчемної маси, помноженої на нестямне прискорення, себто ненависть. Бо ненавидіти – не вмiти любити. *Назустріч* – така балістика братерства, адже настає мить, коли війна стає не потрібною навіть її заводіякам. З якою переконливістю пише про це Гранах!

Яких способів пересування не вимагав би від людини життєвий шлях, вона, хай їй навіть доводиться повзти, не плазує – відмінна людська риса, яка робить її людиною, *conditio sine qua pop.* Відкладена наостанок волею автора незменше, ніж логікою граматики, людина в такій оптиці – вільна від пихи і тим цікава. Не марнославна, але амбітна, віддана всім вітрам, вона вистояла і – перемогла. Вроджена допитливість – двигун, що рухає її отим самим життєвим шляхом. А ще – невичерпний оптимізм, тим симпатичніший, що описує екзистенційні кризи й моменти відчаю, мов одкровення, а головне – не замовчує.

Є кілька способів обходження з матерією пам'яті. Вона – ніби світлина, яку можна відфотошопити так, що виглядатиме набагато красивішою за дійсність. Прикрашеною (причепуреною) дійсністю – одне слово, перебріханою. Можна залишити все так, як було, наскільки це взагалі можливо. А можна так, що дійсність буде увиразнено. Це останнє й робить Гранах. Той, про кого він розповідає, не стає героєм, ані стилізує себе мучеником, як то незрідка трапляється в автобіографіях, коли не хочеться пам'ятати, що доводилося бувати також маленьким мучителем (або й чималеньким). Тому герой у прикладанні до книжки Гранаха годиться хіба на *terminus operabilis*, – на тих підставах, на яких заведено говорити про фігуру в творі.

«Ось іде людина» Александра Грана вільна від перелічених спокус, крім двох, діаметрально їм протилежних: прожити і про це розповісти. Протагоністові Гранах хочеться вижити, надто сильна, сильніша, ніж смерть, його любов до життя. Але існує ціна, яку він не погодився би за неї сплатити. Здавалося б, така незначна, – порядність.

Тож про що ця книжка людини, яка народилася в селі Вербівцях, тепер Городенківського району Івано-Франківської області,

грала на відомих театральних сценах, виконувала ролі в голлівудських фільмах (агента Копальського у стрічці «Ніночка»), в ім'я мистецтва піддала себе нечуваній, з мінімальними шансами на успіх операції, вижила, зберегла гідність, щоразу поверталася на свою батьківщину, доки повертатися вже не було куди?

Про перше кохання, що спонукало протагоніста прокласти перший самостійно-сміливий, зухвалий і ризикований відтинок отого самого життєвого шляху; перший секс із власницею борделю на вулиці Зосина Воля в Станіславові; про Львів – велике і славне місто; працю на сірчаному промислі під Сколе і на фабриці бляшаних грамофонних платівок у Німеччині. Про ремесла, якими вони були тоді, наприкінці XIX ст. і початку XX ст., передусім – про фах пекаря, хліб виживання і цехову солідарність. Про зворушливе приятелювання недоумка «Богу-дякувати» і каліки «Біднятка». Про способи вмирання – брата в криниці; батька, якого протагоніст дуже любив, від недуги; славетного коміка, який накладає на себе руки, протестуючи проти війни. Про те, що роз'єднує, – політику, релігію, упередження. Про палке й драматичне кохання єврейки Рахіль й українця Івана. Про Берлін першої чвертини XX сторіччя, кохання з першого погляду. Про італійський полон і втечу через Альпи до Швейцарії. Про світ батьківщини, в якому, коли ставало непереливки або й просто так, завжди можна було знайти винного. Про те, як австрійці вішали українських селян, безпідставно запідозрених у русофільстві, що підкорює односторонній міф про бабцю Австрію; про царську армію на окупованій території («Царська армія навчила мешканців Галичини влаштовувати погроми»); про погроми «бандитського генерала Врангеля»; про ворога-італійця, який ближчий оповідачеві за «рідного» австрійця – фельдфебеля-чеха; про те, зрештою, як війна перетворює міста і села, ліси і лани на *територію*, а людей – на *матеріал*, *гарматне й зогниле м'ясо*. Про дружбу єврея і українця, пронесену крізь злигодні і митарства війни. Це останнє – імператив і лейтмотив Гранахового письма: наголошувати, що в кожній спільноті, в кожного народу є такі представники і такі. Порядність і негідництво – щось універсальніше, ніж звичні приналежності.

Кайзери й монархи брехали, кажучи, що вони не хотіли війни! Вони її підготували, організували, пославши свої народи вбивати один одного, – пише Ґранах. І далі – Арнольд же був комік, митець – людина, яка інтуїтивно передчувала жахи цієї війни. Він справді не хотів війни. Він справді не міг її знести, цієї війни, воліючи померти, аніж жити в такому світі, де люди з вірою в Бога, зі святими книгами, з великою культурною спадщиною не знають жодного іншого виходу, крім як садити в голови один одному кулі й колоти животи багнетами.

Своє ставлення до війни оповідач вкладає також в уста італійця Мерло. Це тим значущіше, що обоє формально перебувають по різні боки:

Якщо двоє сусідів чогось не поділять, вони йдуть до судді, який карає заколотника. Але коли два великі міністри не можуть дійти згоди у своїх дипломатичних справах, то починають війну. Влаштовують масові вбивства. Коли якийсь голодний бідолаха краде хліб, його кидають до в'язниці; якщо якийсь пияцюга розтратить віконну шибку, його покарають, якщо хтось вчинить убивство, його повісять, але коли ці великі пани вбивають сотні, тисячі, мільйони людей, то це називається війною за законом і порядком.

Про те, як українці винуватили поляків, поляки – українців, разом – євреїв, закидаючи їм шпигунство на користь українців або – відповідно – лояльність до утискувачів-поляків:

Боротьба між поляками й українцями за вокзал, за місто Стрий, за Галичину не припинялася; ті, що поверталися додому, й євреї були посередині. Галицькі євреї, що досі жили мирно, раптом відчули, що поразка Австрії у війні – це і їхня поразка. Бо в обох армій – як у поляків, так і в українців – було однакове гасло: «Бий жида!»

Про те, як світобудова відносного миру з елементами міжнаціональної ідилії, ревнощів, любощів і колотнеч гине в політичному катаклізмі, започаткованому першою світовою війною, – книжка завершується 1919 роком.

Поетичний потенціал, вміння обходитися з субстанцією спогаду і з матерією слова, амальгама правди життя і художньої істини – все це характеристики, важливі для жанрової класифікації книжки «Ось іде людина» Александра Ґранаха, а ще – для читацької насолоди.

Попри доволі широку суспільно-політичну, економічну і культурну панораму, автобіографія – насамперед розгорнене перед нами *приватне життя*. Адже найбільше ця книжка – про єврейського хлопчика на ім'я Єсая Гранах, його сім'ю, докільця, пригоди, страждання, допитливість, упертість. Автобіографія – завше історія становлення людини і вже в цьому сенсі вона близька до роману виховання.

Суспільні події чи приватний мікроуніверсум – Гранах пише щиро, критично, з гідністю й гумором, легкою, подекуди з сумнуватою іронією, в кожному разі – неупереджено і вже запевне – вправно. «Ось іде людина» – більше, ніж автобіографія. Дещо інакше, ніж просто спогади. Твір Гранаха – автобіографічний роман. З тих, в яких дотримано «автобіографічний пакт», однаке структура й поетика робить їх *художнім твором*. Найважливіше, однаке, в ній дотримано *пакту гуманності*.

Гранах укотре повертається до рідного краю – цього разу з найдовшої подорожі, що протривала вісімдесят два роки.